

Els valors socials i la gent gran

Maria Pia Barenys Pérez

Professora de la Universitat Autònoma de Barcelona

mariapia.barenys@uab.es

Resum: Conceptes com participació, dignitat, corresponsabilitat, solidaritat, independència i autoestima són pensats a la llum de vivències d'un col·lectiu de gent gran. A través d'aquests conceptes, que sorgeixen de les conclusions del III Congrés Municipal de la Gent Gran (Barcelona, 1999), es contrueix la nova representació social que la gent gran vol que es tingui d'ells com a grup d'edat. La metodologia emprada ha consistit en una anàlisi de documents, activitats, actituds i debats protagonitzats per la gent gran, sota l'òptica de les propostes de la teoria gerontològica.

Resumen: Conceptos como participación, dignidad, corresponsabilidad, solidaridad, independencia y autoestima son pensados a la luz de las vivencias de un colectivo de ancianos. A través de esos conceptos, que surgen de las conclusiones del III Congr s Municipal de la Gent Gran (Barcelona, 1999), se construye la nueva representación social que los ancianos quieren que la sociedad tenga de ellos como grupo de edad. La metodología utilizada ha consistido en el análisis de documentos, actividades, actitudes y debates protagonizados por los ancianos, bajo la  ptica de las propuestas de la teor a gerontol gica.

Abstract: *Concepts like participation, dignity, corresponsability, solidarity, independence and self-respect are thought through the life experience of the old people who participated in the III Local Elderly People Congress (Barcelona, 1999). These concepts, rebuilt by the participants at the congress conclusions, are used to construct the new social image of old age that elderly people want the society to have. The methodology used has consisted on the analysis of documents, activities, attitudes and debates, all of them coming from the participation of the elderly at the congress, but examined under the light of the gerontological theoretical proposals.*

Introducció

Per a saber què vol o què pensa la gent gran, eufemisme que utilitzaré per a referir-me als vells —perquè ells com a col·lectiu volen ser anomenats així a Catalunya—, he recorregut a les conclusions del III Congrés de la Gent Gran de Barcelona,¹ celebrat a Barcelona el gener de 1999. Vaig viure de prop aquest congrés com a tècnica d'una de les ponències, a partir de la meua participació en el Grup de Treball de la Gent Gran del Consell de Benestar Social de l'Ajuntament de Barcelona. Vaig exposar aquesta participació en l'article «Los ancianos como actores sociales»,² en què analitzava per districtes i per temes les aportacions i propostes de la gent gran al II Congrés Municipal celebrat l'any 1993. El que em proposo fer ara, seguint la tònica de donar la paraula a la gent gran, és extreure de les conclusions els conceptes que més es repeteixen implícitament o explícita en aquest document: participació, dignitat, corresponsabilitat, solidaritat, independència i autoestima.

Participació

Moltes persones grans entenen que l'envelliment no justifica que ens retirem de la vida social o que arraconem els nostres desitjos i il·lusions. Estem convençuts i convençudes que la participació no té restriccions d'edat, en donem proves, volem continuar-ho fent i, allà on puguem, millorar-ho.

Cadascun i cadascuna de nosaltres hi pot contribuir, estimulants els amics i les amigues per tal que continuïn essent persones actives i mantinguin les seves il·lusions.

Som persones amb capacitat d'iniciativa i, cada cop més, els homes i les dones grans volem, i així ho demostrem, dur a terme activitats.

Des de les nostres capacitats volem participar activament en les gestions per a la defensa del nostre col·lectiu i en la construcció d'una societat més justa.

L'actitud participativa que expressen aquestes persones grans ofereix un panorama ben diferent del que mantenia la teoria de la desvinculació o *disengagement* (Cumming & Henry, 1961), que interpretava la desvinculació, el fet de desentendre's de la xarxa social, com una actitud pròpia de l'envelliment. Aquesta teoria ja va ser criticada en el seu moment per Lehr (1979), que reflexionava sobre l'o-

1. Ajuntament de Barcelona, III Congrés de la Gent Gran de Barcelona (20-21 gener 1999).

2. REIS (1996), núm. 73, p. 225-237.

rigen d'aquesta desvinculació i qüestionava si aquesta s'havia de buscar en el procés d'envellir o si era la societat la que marginava prèviament la gent gran.

La gent gran no es vol retirar de la vida social, vol continuar duent a terme activitats en què es reconegui la seva capacitat d'iniciativa.

La necessitat de mantenir-se actius ja va ser formulada per Blau en la seva *teoria de l'activitat*: una persona quan es jubila hauria d'omplir el seu temps d'activitats per tal de compensar el buit creat per l'acabament de l'activitat laboral. Aquest no és el cas de la majoria de dones que ara són grans, perquè no han tingut una feina remunerada que s'hagi acabat d'un dia per l'altre, però sí que poden experimentar també un cert alliberament d'obligacions més restrictives, com ara la criança dels menors d'edat.

Més enllà de la crítica que es va fer en el seu moment d'aquesta teoria, que, en equiparar el nombre d'activitats que es duïen a terme amb un símptoma del «bon envellir», deixava en una situació de «culpabilitat» els qui no en feien cap o no en podien fer, el col·lectiu de la gent gran és conscient que l'activitat que mou o es dirigeix cap als altres, l'acció social, és el que estableix nexes entre els individus. Penso, doncs, que les manifestacions del col·lectiu, en aquest context, no són una reivindicació de l'activisme per l'activisme, només amb la finalitat d'aconseguir «un envelliment sense traumes» o «una vellesa amb èxit», sinó que expressen una voluntat d'integració a través de les activitats que es duen a terme en les diferents xarxes socials.

Ens hauria de sobtar i moure a la reflexió el fet que, en una societat democràtica, un col·lectiu demani participació amb tanta insistència. I més quan parlem d'un col·lectiu que s'ha reunit en un congrés i molts membres del qual formen part de consells de gent gran, a través de les seves associacions o dels consells de districte; un congrés municipal que reuneix més de mil cinc-cents delegats i que darrere té el treball d'unes comissions que s'han reunit al llarg d'un any per a dur a terme les discussions de les ponències i arribar a unes conclusions. Així s'expressa la seva capacitat participativa:

La gent gran disposem d'òrgans de participació a nivell de districte i també generals, a nivell de ciutat. A través del seu funcionament disposem, doncs, d'una experiència que hem d'aprofitar (funcionem des de fa deu anys) per a millorar les condicions de participació i de comunicació amb els responsables del govern de la ciutat. Ens interessa que ens escoltin i ens interessa saber quines són les conseqüències i els resultats de les nostres propostes.

Podríem dir que qui demana participació és perquè considera que no en té, però també pot passar que consideri que la seva participa-

ció a través d'uns òrgans determinats no té cap sentit si no està reconeguda. I en aquest cas el reconeixement s'hauria de traduir en l'execució de les seves propostes per part de l'Administració competent. Amb aquesta finalitat, després del congrés es va crear una comissió de seguiment de les propostes, formada per membres del Consell Assessor de la Gent Gran.

Una de les propostes recollides i que hauria de contribuir al coneixement de la realitat del col·lectiu de la gent gran és la creació de l'Observatori i Centre d'Informació de la Gent Gran de Barcelona. Aquesta seria una via adequada per a facilitar i promoure la cooperació:

A través d'aquest centre es poden recollir, analitzar i difondre les informacions sobre les necessitats, les iniciatives i les polítiques relatives a l'envelliment i a la vellesa, no únicament a Barcelona, sinó també a altres llocs. Els resultats a l'abast del conjunt d'associacions i organitzacions han de permetre avançar en la cooperació i aplicar respostes adequades a l'evolució de la nostra societat.

L'anunciada constitució d'un senat de la gent gran, format per unes cinc-centes persones, per al desembre de 2001 a Barcelona serà, si es duu a terme, un espai més per a l'exercici d'aquesta tan reclamada participació.

Dignitat

L'envelliment de les persones és un procés natural i progressiu, i com a tal és important acceptar-lo. Acceptar el fet de ser gran és una tasca que cada persona ha d'afrontar. Cadascun i cadascuna de nosaltres estem immersos i immerses en la necessitat d'adaptar-nos als canvis que comporta envellir en la societat actual.

El recorregut de l'envelliment i les maneres d'afrontar els seus impactes en el nostre cos i en la nostra vida quotidiana tenen dues dimensions: individual i social. Ambdues dimensions es fan paleses en les maneres de viure l'envelliment, que són molt variades entre els homes i les dones, i entre uns i altres. Per a tots i totes és comú disposar de pensions dignes, accedir d'una manera àgil als serveis necessaris i sentir-se reconeguts i reconegudes com a persones, tant en les situacions de lleugeres mancances com en les de greu fragilitat.

La dignitat del procés d'envelliment, el col·lectiu la situa en la seva acceptació, i aquesta ha de ser més senzilla si la persona se sent respectada pel seu entorn social, és a dir, si l'entorn social és permeable a la persona.

Gubrium, en la seva teoria *interpersonal-interaccionista* —coneguda també pel seu enfocament socioambiental de l'envelliment—, ja ens proposa que la vellesa ha de ser entesa com un procés de dependència entre les personalitats i el seu entorn. L'individu i el seu entorn no són quelcom estàtic i regit per normes fixades d'antuvi, sinó que hi ha una estreta reciprocitat entorn-personalitat i viceversa, de manera que les actuacions personals influeixen sobre el context i aquest, sobre les maneres de fer de cadascú.

Acceptar que la gent gran aporta canvis en el si de la nostra societat, i no solament perquè augmenten en nombre o perquè són diferents de la gent gran de generacions anteriors, sinó perquè són agents de canvi a nivell privat i públic, ens pot ajudar a desxifrar la complexitat de la realitat social, i ells així ho reivindiquen.

La dignitat, però, passa en primer lloc per tenir unes pensions dignes:

Les pensions de jubilació han de garantir el salari mínim interprofessional, tot i que el salari mínim també és injust i no arriba per a afrontar les despeses de la vida diària. Demanem que es revisin les pensions en general, especialment les més antigues i les de viduïtat, que com a mínim s'haurien de situar entre el 75 % i el 100 % de la base reguladora del conjuge, i que es revisi la seva incompatibilitat, perquè són insuficients per al desenvolupament d'una vida digna.

Aquesta reivindicació ja va aglutinar els pensionistes durant els anys setanta, i recentment una manifestació del moviment de vídues es manifestava per a reclamar el 100 % de l'import de les pensions. La no-discriminació a nivell econòmic per raó de l'edat i que la vellesa, especialment la de les dones, no sigui sinònim de pobresa, marquen també els inicis dels moviments socials de la gent gran durant els anys vuitanta i fins avui. Anna García, presidenta de la Xarxa de Dones 50 i +, declarava no fa gaire en una entrevista:

Després de tota una vida dedicada als altres, moltes dones han acabat soles, sense relacions socials i amb unes pensions que, a vegades, les exclouen encara més de la societat i les condemnen a la pobresa.

I per si algú no hi ha rumiat, continua reflexionant:

Si els marits han pogut produir i contribuir al progrés de la societat ha estat, en part, perquè elles han tirat la casa endavant, i hi han fet de cuineres, infermeres, modistes, mestres... La reivindicació no és per caritat, sinó que respon a un dret guanyat al llarg de la vida.

El col·lectiu demana en segon lloc accedir d'una manera àgil als serveis que necessiten. La no-inversió en despesa pública pel que fa a serveis socials per a la gent gran d'una manera proporcional a l'increment que ha experimentat aquest col·lectiu fa que només una part hi tingui accés, d'acord amb uns barems que sovint no fan justícia a les necessitats reals. El conjunt de població atesa és reduït, i fins i tot així no s'eviten llargues cues d'espera per a accedir a algun d'aquests serveis. També es denuncia que la burocràcia que envolta la demanda, la redacció mateix dels impresos de sol·licitud i la no consolidada coordinació entre les diferents administracions, fa que les persones grans o els seus familiars es trobin sovint davant un recorregut ple de paranys.

En tercer lloc es demana el reconeixement com a persones, tant en les situacions de lleugeres mancances com en les de greu fragilitat. Dins el col·lectiu, la gent que encara es manté en forma constata situacions en què els drets de la persona poden entrar en perill.

És un toc d'atenció al dret que té cada persona de ser tractada respectant la seva manera de ser. La gerontòloga Neugarten, en la seva teoria de la *consistència de la personalitat*, ressalta que els valors i les característiques dels individus es defineixen amb més claredat amb l'edat. Cal trobar mecanismes que permetin un tracte diferencial per a cada individu, i que aquest sigui respectat i reconegut com una persona capaç i amb iniciativa mentre es pugui valer, i que aquest respecte es mantingui si acaba patint una situació de gran dependència:

Considerem que el principi de la dignitat humana ha de ser una idea clau que cal promoure i defensar en totes les situacions i, més especialment, en les de fragilitat...

El col·lectiu afronta també sense «embuts» el tema de la mort. Una societat en què la comunitat científica ha abocat tants esforços per a allargar la vida de les persones, ha de disposar també de mecanismes fiables que permetin valorar la dignitat d'aquesta vida guanyada, i poder prendre decisions d'acord amb cada situació particular.

El reconeixement de la singularitat de cada persona i, per tant, el respecte com a ésser humà que reivindiquem, són valors que volem promoure. Expressem el nostre compromís com a ciutadans i ciutadanes amb la ciutat que unes i altres generacions anem, dia rere dia, construint.

Defensem que els valors de dignitat i llibertat siguin reconeguts des del naixement fins a la mort. En conseqüència, ens sembla adequat que les persones tinguin dret a una mort digna, evitant les situacions de pati-

ment innecessari i degradació sense esperança de millora, dret que s'ha de correspondre amb la decisió pròpia de cada persona. Sabem que aquesta qüestió desperta opinions i sentiments molt variats; creiem, però, que silenciar-la és negatiu. Pensem que és més positiu facilitar la informació i el debat, per tal que els tabús i les pors no anul·lin la capacitat i el dret de decidir de cada persona.

Corresponsabilitat

És interessant reflexionar per què, el 1993, el títol d'una ponència presentada en el Congrés celebrat aquell any: «La gent gran, ciutadans de drets i deures», va passar a ser la frase que millor resumia el pensament de la gent gran que participà en aquelles jornades.

Demandar la corresponsabilitat social com a col·lectiu és definir-se i autoconcebre's com a ciutadans amb uns drets i uns deures. Assumir la responsabilitat de col·laborar en el disseny de polítiques socials vàlides per a avui és obrir el camí perquè generacions futures de gent gran puguin prendre les seves pròpies decisions. És no acceptar que el fet de cobrar una pensió pot ser equiparable a tenir un col·lectiu resignat i conformat.

Des de la sociologia sabem que la vellesa és una construcció social que respon a unes aportacions del passat, a les intervencions en el present i a l'expressió dels desitjos per al futur. Una concreció clàssica de les relacions socials, per a definir la situació de les persones, és prendre com a punt de partida la seva «posició social», que, segons Linton, és definida pel rol i l'estatus, dues cares de la mateixa moneda en la seva representació social.

Doncs bé, seguint Linton, veiem que pel que fa a la gent gran falta un d'aquests configuradors de la «posició social». D'una banda, el col·lectiu té uns drets reconeguts socialment: cobrar una pensió de jubilació o subvenció —en molts casos insuficient—. De l'altra, però, no hi ha uns deures adjudicats i reconeguts com a tals i, per tant, no hi ha expectatives socials respecte d'ells.

Quan una persona gran es jubila o deixa de fer tasques imprescindibles per a la producció o per a la reproducció es troba que no hi ha una expectativa social respecte del que pot fer o deixar de fer, i que s'ha d'organitzar la vida pel seu compte, sense comptar amb referents vàlids per al moment actual. No hi ha pautes, models normativitzats per a aquesta etapa de la vida, com havien pogut ser fins aquell moment l'estudi, la formació, la criança dels fills o la feina.

Aquesta indefinició dona una gran llibertat, però també pot dur a un gran desconcert. L'exercici d'algunes professions —sobretot les de caràcter intel·lectual— pot permetre una certa continuïtat, però

no és el cas d'un nombre molt important de jubilats. És per això que el col·lectiu demana que:

...la jubilació, com recomana la Conferència Internacional del Treball, ha de ser l'expressió d'un dret individual. Ha de ser, per tant, una opció diversificada al màxim, perquè cada treballador i treballadora pugui optar per una jubilació progressiva, gradual, voluntària o anticipada, sense perdre els drets que li corresponen. Els comitès d'empresa haurien d'ajudar a regular un sistema més flexible per a la jubilació.

Sembla que la demanda social o l'expectativa —com es diria des de l'interaccionisme simbòlic— respecte de les persones grans és que no facin res: que no treballin remuneradament; que si fan alguna cosa, no molestin, i que si s'estimen no facin pública la seva relació, perquè corren el risc de perdre una pensió. D'alguna manera, sembla que la gent gran té el dret de percebre una pensió a canvi que no faci res. A partir de la sociologia clàssica, la vellesa es defineix per la pèrdua, o des de la negativitat: els vells són els qui han deixat de fer. Ja no se'ls reconeix com a imprescindibles per al manteniment del sistema de producció i reproducció.

En l'àmbit privat, quan se'ls pregunta pel que fan, no és estrany que contestin: «No faig res, estic jubilat.» Però la realitat és ben diferent. Quan una persona gran diu que no fa res, moltes vegades, després d'arreglar-se i esmorzar, ha anat a portar els néts a l'escola i ha fet encàrrecs, però si li ho preguntes, diu que no fa res, perquè sap que la societat no valora ni té en compte cap d'aquestes activitats.

Podem constatar que la mateixa manca de reconeixement social del treball reproductiu de les dones es dona també pel que fa a la cura que tenen els avis dels seus néts. Encara que en l'àmbit públic no es vulgui reconèixer, dins de moltes famílies són uns «productors socials» imprescindibles. Quants pares poden dedicar-se plenament a la feina, gaudir de temps lliure o augmentar els seus coneixements per a ser més competitius... perquè mentrestant els avis es fan càrrec de les criatures? Només cal acostar-se a l'entrada o sortida d'algun centre escolar.

Per a pal·liar situacions de desconcert i facilitar el pas a la jubilació, el col·lectiu proposa fer un estudi sobre les possibilitats reals i les seves implicacions, i a la vegada oferir feines reals i variades de voluntariat a les persones que es jubilen:

Algunes persones no estan preparades per a afrontar la jubilació d'una manera activa i viure aquesta nova etapa de la vida sense traumes i depressions, moltes vegades per manca d'interès personal i, d'altres, per manca d'interès social i empresarial, en no haver-hi consciència que s'han d'invertir recursos per a orientar la població en aquest procés.

D'altra banda, els organismes de voluntariat es nodreixen de gent gran que dona el seu temps. Però el temps dedicat als altres, sense pressa, sense pressions, suposa un exercici de calma, de dedicació, que com totes les activitats requereix el seu entrenament i, com diu Atchley, si s'espera a la jubilació per a fer coses que no s'han realitzat anteriorment, difícilment s'arribaran a dur a terme.

No és estrany que, inicialment, els líders de moltes organitzacions de gent gran —tant dels consells com de les associacions que els nodrien— fossin antics militants sindicals i de partits polítics de l'època de la dictadura que continuen amb el seu compromís social i polític; en definitiva, persones amb històries de participació pública. Fins als anys noranta les dones grans, tot i ser majoria, no van ocupar càrrecs rellevants en aquests organismes. La Xarxa Dones 50 i + funciona des de 1985.

L'Administració, per la seva part, encara té actituds paternalistes envers la gent gran. Sovint es mou per idees ja preconcebudes que corresponen a altres èpoques. Això s'ha posat de manifest tant a l'hora d'elaborar els diferents plans i programes per a la vellesa com a l'hora de portar-los a terme.

Quan es parla de corresponsabilitat des de l'Administració normalment es fa referència sols al pagament dels serveis per part dels usuaris. Això, la gent gran ja ho fa a través de les pensions i de les aportacions dels seus familiars, si és que poden, per a cobrir les despeses que comporta una habitació en una residència o un lloc en un centre de dia. La gent gran, però, ha de poder manifestar la seva opinió en qüestions d'interès general i, més encara, en aquelles que els pertocquen directament. Això és aportar canvis per a tots nosaltres i per a les generacions futures. Amb aquesta finalitat, però, cal afavorir la seva presència als òrgans de decisió i consulta, i posar al seu abast una informació més àmplia sobre els espais des d'on poden intervenir o col·laborar.

Així mateix, tal com han manifestat reiteradament des dels seus col·lectius i des de la gerontologia, l'Administració s'ha de comprometre a potenciar la integració social de la gent gran, afavorint els contactes intergeneracionals i promovent l'ensenyament, des de la formació escolar, del que significa el procés d'envelliment.

Solidaritat

La Comissió de les Comunitats Europees va proposar que l'any 1993 fos proclamat Any Europeu de les Persones d'Edat Avançada i de la Solidaritat entre les Generacions, i sis anys més tard, el 1999,

les Nacions Unides van proclamar l'Any Internacional de les Persones d'Edat: una Societat per a totes les Edats. La voluntat, doncs, d'aclamar la solidaritat intergeneracional és evident.

Ja des de la primera proposta, comencen a aparèixer estudis, investigacions i publicacions que busquen la comprensió sociològica de les relacions intergeneracionals. I a nivell de realitzacions, es torna a encarar de manera més seriosa la cohabitació en els centres socials de gent jove i gent gran i es promouen experiències de tota mena per tal de dur a terme una realitat canviant envers la solidaritat intergeneracional.

La perspectiva d'una societat multigeneracional que defensem requereix que nosaltres adoptem una mentalitat oberta, però també requereix que el funcionament i les normatives dels equipaments no ho impedeixin. El caràcter intergeneracional d'algunes entitats dona l'oportunitat de relacionar-se entre voluntaris joves i grans, alhora que aquesta acció conjunta pot potenciar valors com el respecte, la flexibilitat, el diàleg i l'enriquiment mutu.

Malgrat que la societat sembla que no hi compti, la gent gran no es cansa de repetir que vol ser útil. I, per tal de solidaritzar-se, s'organitza:

Les nostres entitats poden ser un marc adient per a copsar les necessitats i les oportunitats i per a construir iniciatives nosaltres mateixos i mateixes, i en connexió amb altres grups de ciutadans i ciutadanes i amb les administracions. Nosaltres creiem en els valors de la solidaritat i volem participar en la seva construcció.

Directament lligades a aquesta voluntat solidària tenim associacions com Conex (Fons de Coneixement i Experiència), que vincula més de 4.000 persones i on professionals jubilats ofereixen els seus coneixements a joves que comencen en diferents camps, sobretot en el complicat entrellat de la gestió i direcció de negocis o empreses, a més de cursos de reciclatge en diferents matèries; Amics de la Gent Gran, que funciona com un banc de temps, posant en contacte persones que ofereixen el seu temps amb ancians que demanen hores de companyia, o Tercera Edat pel Tercer Món, que fa activitats de sensibilització, aportacions i coordinació amb xarxes de suport envers un món que, com ells, és relegat a tercera categoria.

L'octubre de 1999, la RIAAM (Red Iberoamericana de Asociaciones de Adultos Mayores) va celebrar a la ciutat de Buenos Aires la seva segona trobada. Aquesta xarxa reuneix gent gran de vint-i-un països per tal de posar en comú la situació que viu la gent gran en

cada un dels països representats i com avancen les accions associatives portades a terme per les persones grans. En paraules d'Eugenio Semino, de la Defensoría del Pueblo de los Adultos Mayores de Buenos Aires:

A Iberoamèrica, la tragèdia del final de segle no únicament es manifesta amb el creixement brutal dels índexs de pobresa, sinó que també es manifesta en el genocidi que pateixen els més grans, cada cop més desprotegits de cobertura social.

Per la seva part, l'any 1999 França va promoure «l'Appel à la Fraternité», coordinat, entre d'altres, per Jean-Louis Sánchez, director de la revista *Le Journal de l'Action Sociale* i delegat nacional de l'Odas. Aquesta crida, que fa retrobar els francesos amb la seva divisa revolucionària, s'estén des dels petits municipis fins a les grans ciutats portant a terme projectes innovadors que posen en relació les persones per tal d'aconseguir el plaer de l'ajuda mútua. En l'acta fundacional de «Fraternitat 2000» hi podem llegir:

La fraternitat es fonamenta en una relació de persona a persona; la diferència amb la solidaritat és que aquesta es pot practicar des de lluny. La fraternitat requereix la proximitat.

Aquesta proximitat també és practicada per molta gent gran envers els seus familiars o veïns, o amb altres persones grans més dependents, allò que en el nostre país es coneix per *ajut informal de proximitat*. El missatge d'aquesta crida és retrobar la felicitat en el benestar i l'interès pels més pròxims i recuperar el plaer del temps emprat a tenir cura dels altres, coses que la societat actual ens ha robat o ens hem deixat prendre. Un exemple paradigmàtic d'això el trobem en el moviment de La Flamboyance, creat per la pionera i octogenària gerontòloga francesa Maximilienne Levet, present en moltes ciutats grans i petites del país veí. El moviment impulsat per Levet fomenta la proximitat i la fraternitat porta a porta, ajudant a retrobar gent gran independent amb altres persones grans que pateixen situacions de més fragilitat o dependència. Una veritable crida per a gaudir de la vellesa i del temps lliure en companyia.

Independència

Un 25 % de la població vella de Barcelona viu sola a casa seva, i aquest nombre és previsible que vagi en augment. De fet, és el que volen: viure a casa independents, però amb garanties. Això ja ho

anunciava la investigació portada a terme per Duocastella el 1976 i ho va confirmar també, en l'àmbit de Catalunya, el Pla Integral de la Generalitat (1992).

Per tal d'envellir a casa, com és el desig expressat per la gent gran, la primera condició és mantenir el poder adquisitiu dels pensionistes. Amb aquesta finalitat, proposen:

[...] establir mecanismes que garanteixin la qualitat de vida i la possibilitat de continuar vivint amb independència. Entre aquests mecanismes, és bàsic el manteniment de la capacitat econòmica de les persones grans i, en especial, la de les dones. Posar èmfasi tant en la quantitat de serveis com en la qualitat d'aquests per tal de garantir la possibilitat d'envellir a casa.

Un estudi elaborat per Feliu i Maluquer (1996) recull els serveis que han de permetre viure a casa seva a persones grans amb una autonomia limitada. És un estudi qualitatiu on s'analitzen els serveis des del punt de vista dels usuaris i del personal que presta aquests serveis, i que pot dependre de l'Administració o d'una empresa contractada a aquest efecte. En l'àmbit dels serveis socials, s'analitzen amb detall els serveis d'atenció domiciliària (SAD), d'apats a domicili, d'arranjament d'habitatges, d'alarma telefònica i, en l'àmbit sociosanitari, els centres de dia i els hospitals de dia. Es dedica un ampli annex al servei de teleassistència entès com un servei per al manteniment de les persones grans al seu domicili.

La conclusió que es treu de la lectura d'aquest estudi és que els serveis s'han d'adequar a les persones i al seu entorn familiar i social, i no tant les persones, als serveis, perquè si no el marge de decisió dels usuaris és molt petit. L'estudi impulsa a pensar en una varietat gran de serveis i en una coordinació d'aquests que permeti trobar la solució que s'adapti més bé a les necessitats de cadascú per a poder continuar vivint a casa.

L'Administració hauria de tenir en compte l'opinió de la gent gran a l'hora de planificar els serveis socials i escoltar el seu desig de romandre a casa i conservar el seu poder de decisió. Però, com diu Iacub, invertir recursos en residències per a la gent gran o en centres de dia que siguin realment accessibles per a la majoria de ciutadans pressuposa una determinada concepció de la vellesa. En altres països s'estan duent a terme experiències satisfactòries que no estan prou esteses entre nosaltres, com ara els pisos tutelats per a gent gran que pateix mancances lleus, els pisos compartits, les estades temporals en hospitals, les cases de repòs i els balnearis, o, senzillament, de gent que es reuneix per a conviure; un ventall de situacions que no comporten la institucionalització permanent de la persona gran, fet que aquesta sovint rebutja per la pèrdua d'independència

que comporta, i que en canvi permeten situacions de «respir» i tranquil·litat per a ella i per als familiars que en tenen cura.

El col·lectiu també és conscient que l'atenció a les mancances d'autonomia —tot i que la vellesa que podem qualificar de dependent no arriba al 10 % de la població vella— és generadora de nous llocs de treball i que aquests no sempre compleixen uns mínims:

La gent gran és generadora de nous llocs de treball especialitzats i qualificats i, a la vegada, ha fet ampliar el mercat laboral ja existent, en ser un col·lectiu nombrós, consumidor de productes i serveis molt diversificats. Però no vol que els llocs de treball que s'originen, i que són ocupats a vegades per col·lectius que pateixen atur, siguin precaris.

Denuncien que en alguns serveis, especialment privats, el personal que els atén és poc qualificat i està mal remunerat, a més de patir una situació professional inestable. El fet intranquil·litza el col·lectiu i mostra la necessitat de revalorar els diferents àmbits dels treballs gerontològics, per tal que la formació, la remuneració i la qualificació estiguin en consonància amb la responsabilitat que contreen les persones que treballen amb gent gran, la qual no vol ser tractada per persones maltractades laboralment.

La normativa vigent intenta pal·liar algunes deficiències, i des de fa uns anys els directors o directores de residències, per exemple, han de tenir una certificació que acrediti els seus coneixements gerontogeriàtrics, i d'altres respecte dels locals i sobre el mateix personal cuidador, però no s'ha arribat a concebre aquesta tasca com un treball de qualitat tant per als qui el reben com per als qui el desenvolupen. Per a constatar aquesta realitat només cal fer un tomb per alguna de les centenars de residències privades que hi ha a Barcelona.

«Tenir cura del cuidador», d'altra banda, és una frase que ha fet fortuna després que s'analitzessin les deficiències i la problemàtica que envolta aquest sector laboral i els mateixos cuidadors informals. La recerca portada a terme per M. Teresa Bazo i Carmen Domínguez amb grups de cuidadors informals de Catalunya, el País Basc i la Comunitat Autònoma de Madrid posa de manifest la manca de suport públic que hi ha per a les persones, normalment dones, que han decidit, o s'hi han vist forçades per manca d'alternatives, tenir cura dels seus vells. Una ocupació no reconeguda socialment i que passa a formar part de les tasques de reproducció invisibles. L'estudi esmentat destaca, a més, que moltes persones grans, d'entre 65 i 70 anys, tenen cura d'altres que són octogenàries o nonogenàries, i que pateixen mancances físiques o psíquiques molt greus.

La informació i la formació són també eines eficaces per a preservar la independència. Ambdues coses ajuden a prendre decisions respecte

del propi envelliment i afavoreixen el contacte amb altres persones que tenen els mateixos desitjos i reivindicacions. La formació és un exercici continuat que promouen les mateixes associacions —a través de conferències i altres activitats—, que també fan un esforç per mantenir els seus socis permanentment informats i alhora participatius:

Promoure les aportacions personals per tal de configurar unes entitats de gent gran que responguin a les necessitats i desitjos dels seus components. És un exercici de responsabilització, una manera de posar al servei dels altres les pròpies capacitats i també de fomentar la solidaritat. En aquest sentit, el suport, l'assessorament aportat a les juntes dels casals i del conjunt d'entitats, en la perspectiva d'ampliar la participació i la responsabilització dels socis i sòcies, és clau.

L'interès per la formació és el que mobilitza la gent gran entorn del que es coneix com Aules de la Tercera Edat. Instaurades a França als anys setanta, aquestes aules de formació portades per gent gran s'han estès molt a casa nostra, on reben el nom d'Aules d'Extensió Universitària per a la Gent Gran (AUGG). A escala internacional són coordinades per l'AFOPA (Federació d'Associacions i Organitzacions de Persones Grans) i l'AUITA (Associació Universitària Internacional de la Tercera Edat). Algunes d'aquestes aules sorgeixen d'associacions de barri o de grups sindicals, i d'altres, de les universitats. Un dels darrers projectes adreçats a aquelles persones grans que no han tingut l'oportunitat de cursar estudis universitaris és «La Gent Gran i la UAB». La novetat que aporta aquesta experiència és que la gent gran s'ha integrat a les aules i a les assignatures de les llicenciatures, juntament amb la resta d'estudiants. La gent gran no defuig, tampoc, les noves tecnologies: els cursos que s'organitzen en aquest camp s'han vist superats per la demanda, i s'han hagut d'establir torns d'espera per a accedir a les places.

La Federació d'Associacions de Gent Gran de Catalunya (FATEC) coordina més de cinc-centes associacions, i a escala internacional és representada a través de la FIAPA (Federació Internacional d'Associacions de Persones Grans). Dins l'àmbit estatal, les associacions de gent gran són coordinades pel Consejo Nacional de las Personas Mayores, que recull totes les iniciatives i propostes que sorgeixen de les comissions sectorials. A Catalunya existeixen els consells comarcals, i a Barcelona, el Consell Municipal de la Gent Gran. Des d'aquest darrer han sorgit les reflexions que s'exposen aquí, concretament d'un congrés que aplegà més de mil representants d'associacions de gent gran.

La gent gran té espais per a formar-se, reunir-se, debatre, fer propostes, a través dels consells, però en canvi no té un pressupost per a dur-les a terme. Els òrgans de participació són anomenats con-

sells, però, perquè la participació sigui real, cal arbitrar la manera de portar a terme la seva intervenció. ¿Potser és per això que se'n diuen consells, perquè estan supeditats a un òrgan superior que ha de donar el vistiplau a les seves propostes? ¿Deu ser que la gent gran, a través dels consells, només pot donar consell?

¿És possible pensar que la població gran es troba encara en aquell moment que analitzava, als anys seixanta, la gerontòloga nord-americana Rose, en què per a defensar els seus interessos, com tota «minoria» que no es troba en el centre del poder ni on es prenen decisions, necessita una organització per a ser reconeguda? La mateixa gerontòloga ens avisa del perill del tancament d'un grup, de la creació d'una «subcultura», però és la situació que pateix actualment la gent gran com a grup d'edat: té força moral en el dia a dia, però no la força política com a tal. No sé si caldrà tenir un representant en el Parlament, a través de la fundació d'un partit polític, com s'ha fet a Holanda, per a tenir veu política més enllà del dia de les eleccions. El col·lectiu de gent gran és conscient a tots els nivells que se'ls escolta segons la voluntat política de qui hi hagi en les instàncies de decisió i poder.

D'altra banda, la demanda de polítiques socials que defensin la intergeneracionalitat i la voluntat de no marginar-se presideixen moltes de les actuacions de la gent gran en la seva vida quotidiana.

La gent gran és conscient de la seva força numèrica, que va en augment —Espanya i Catalunya presenten els índexs d'envelliment més alts d'Europa—, però no és aquesta força basada en el nombre el que esgrimeix, sinó que el que és cada cop més important per a la gent gran, amb molts anys de vida encara per davant, és controlar el seu propi envelliment.

Les persones grans no volen ser tractades únicament com a clients o com a pacients, sinó que reivindiquen la seva condició de ciutadans amb dret a intervenir en totes les decisions polítiques que els afecten d'una manera directa. Saben que l'envelliment comporta un grau més o menys alt de dependència i que d'aquesta no és sols la família qui se n'ha de fer càrrec, i que si ho fa, les administracions ho han de tenir en compte i aportar-hi ajuts econòmics, una legislació adequada, etc. Les persones grans no volen ser una càrrega per a ningú.

Autoestima

El lema del III Congrés de la Gent Gran de Barcelona, «És gran ser gran!», va servir per a iniciar un any abans la preparació del congrés. Josep Vilardell, membre del consell assessor, va justificar així l'elecció del lema:

Creiem que la majoria de les persones grans estan convençudes que és gran ser gran. El que cal és explicar-ho de manera adient a les altres generacions, i això és una de les coses que es pretén fer amb la celebració d'aquest congrés. Hem de demostrar que ens sentim satisfets i satisfetes de tenir la sort d'haver arribat a Grans, amb majúscula.

Aquesta mirada positiva envers l'envelliment podem considerar que és, entre altres coses, una reacció davant els estereotips negatius que socialment solen envoltar la vellesa. Podem veure, a través d'unes conclusions, com es reflecteix aquesta mirada positiva en la ponència «Cicle vital i envelliment satisfactori»:

En la diversitat de maneres d'afrontar l'envelliment hi influeixen diferents factors, entre ells la història personal i les maneres de ser de cadascú i cadascuna. Una actitud positiva i oberta, sentir-se una persona positiva, mantenir relacions socials i sentir-nos formant part de la societat són condicions favorables per a un envelliment satisfactori. En canvi, la creença, molt estesa, que en fer-se velles les persones esdevenen inútils i passives, o que perden la capacitat de desitjar i decidir, de gaudir i d'aprendre, esdevé una condició desfavorable per a afrontar satisfactòriament l'envelliment.

Com es pot deduir, no es pensa que la vellesa sigui una etapa a part en la vida d'una persona. La idea que arribar-hi no tan sols no és una catàstrofe, sinó que fins i tot pot ser una «aventura» que es pot viure amb satisfacció és, evidentment, una mirada trencadora i encoratjadora per a les altres generacions.

Aquestes reflexions les hem de situar en el rebuig social envers l'envelliment. Les teories catastrofistes sobre l'envelliment de la població comporten que els vells se sentin culpables davant les altres generacions, que fan recaure sobre ells els estereotips de generar despeses i de ser una càrrega social i familiar. Una societat que sobrevalora una certa imatge de ser jove és, segons Butler, un terreny abonat per al que ell anomena *ancianofòbia*, i que defineix així:

És el reflex d'una intranquil·litat profunda en els joves i en la gent de mitjana edat que es manifesta en una repulsió a envellir i a mirar amb disgust tot allò que es relaciona amb la vellesa, la malaltia, la incapacitació; en una por a la fragilitat, a la inutilitat, a la impotència.

L'autoestima es construeix socialment. Cooley, en la seva *teoria del mirall*, diu que fins i tot la nostra identitat, allò que ens permet reconèixer-nos, té a veure amb el reflex del mirall social. Per tant, l'autoestima esdevé un joc que requereix més d'un participant.

Dites les condicions d'un envelliment digne i independent, el col·lectiu està disposat a estendre la idea que l'envelliment es pot

viure satisfactòriament. I la satisfacció es torna a lligar amb la presència i el reconeixement dins la xarxa de relacions socials.

Respecte a les característiques d'una vellesa satisfactòria, la gerontologia s'ha fet ressò sobre aquest canvi d'imatge que la gent gran vol donar aportant reflexions al voltant d'una imatge positiva. Sánchez Vera, Bazo, Rodríguez Ballesteros parlen d'una nova interpretació de la vellesa, de nous conceptes que cal tenir en compte per a la formulació d'una gerontologia en positiu.

Alguns gerontòlegs anglosaxons, entre ells John W. Riley i Miltilda W. Riley, D. Glanz i S. Neikrug, són reticents a emprar certs termes referits a la vellesa perquè consideren que estan excessivament influïts pel sistema que ordena els models de comportament social, com ara el d'atribuir als vells la categoria de productor social o el de parlar de «vellesa amb èxit».

R. Iacub (2001), en la seva teoria de la postgerontologia, ressalta que la tasca dels gerontòlegs és, alhora, de caràcter polític, ètic, social i filosòfic. La seva tasca, diu, és:

[...] intentar alliberar el vell de les determinacions lligades a l'Estat i a les institucions, i també del tipus de determinacions de què ha estat objecte com a individu.

Iacub, partint de la base que l'envelliment, el subjecte vell, «es construeix en determinats contextos i que les pràctiques s'engendren d'acord amb aquest model social», ressalta la capacitat de les persones grans com a *agents de canvi*. En la mesura en què les identifica com a nucli d'una construcció social, considera que són també el motor de canvi de la transformació que la seva imatge pugui experimentar.

Per a quan la creació d'un Institut d'Estudis de l'Envelliment com el que existeix, per exemple, a Bonn des dels anys setanta? O d'una Fondation Nationale de Gerontologie, com la que té seu a París i des de la qual sorgeixen línies d'investigació i dissenys de planificació social per a la gent gran? Sembla que al nostre país no s'ha pres encara prou seriosament el fenomen de l'envelliment.

Entre els lemes «Jubilat, aixeca el cap!» —que va aglutinar els pensionistes als anys setanta— i «És gran ser gran!» han passat trenta anys en què l'esforç del col·lectiu s'ha dirigit, sobretot, a lluitar pel reconeixement social i pels drets que se'n deriven.

Quina ha de ser l'aportació de la sociologia de la vellesa? La gent gran, s'acabarà constituint en un moviment social que marcarà la societat del segle XXI, el que s'anomena la revolució gris? Els moviments etaris, deixaran d'existir, un cop desaparegudes les desigualtats per raó de l'edat?

Bibliografia

- AJUNTAMENT DE BARCELONA (1999). *III Congrés de la Gent Gran de Barcelona*. Barcelona: Direcció d'Estratègies de Benestar Social; Consell Assessor de la Gent Gran de Barcelona.
- ATCHLEY, R. C. (1971). «Retirement and leisure participation: continuity or crisis», *The Gerontologist*, núm. 11.
- BAZO, M. T. (1992). *La ancianidad del futuro*. Barcelona: SG Editores, Fundación Caja Madrid.
- BAZO, M. T.; DOMÍNGUEZ-ALCÓN, C. (1995). *Solidaridad familiar y vejez, análisis de la situación en Madrid, País Vasco y Cataluña*. Barcelona. [Treball manuscrit]
- BLAU, Z. S. (1973). *Old age in a changing society*. Nova York: New Viewpoints.
- BUTLER, R. N. (1969). «Age-Isms: Another form of Bigotry», *The Gerontologist*, p. 243-256.
- COOLEY, CH. H. (1922). *Human Nature and the Social Order*. Nova York: Scribner.
- CUMMING, E. (1964). «New thoughts on the theory of disengagement». A: KASTENBAUM [comp.]. *New Thoughts on Old Age*. Nova York: Springer.
- CUMMING, E.; HENRY, W. E. (1961). *Growing old*. Nova York: Basic Books.
- DUOCASTELLA, R. (1976). *Informe sobre la tercera edad*. Barcelona: ISPA-Editorial Fontanella, «Ediciones de Bolsillo», núm. 487.
- FELIU, T.; MALUQUER, E. (1996). *La gent gran a casa. Anàlisi qualitativa dels recursos a la província de Barcelona*. Barcelona: Diputació de Barcelona, Àrea de Serveis Socials.
- FERNÁNDEZ-BALLESTEROS, R. (2000). «La gerontología positiva», *Revista Multidisciplinar de Gerontología*, 10 (3), p. 143-145.
- GLANZ, D.; NEIKRUG, S. (1994). «Cómo dar sentido a la vejez», *Revista de Gerontología*, 4, p. 207-209.
- GUBRIUM, J. F. (1973). *The myth of the golden years*. Springfield (Illinois): Thomas.
- LEHR, U. (1980). *Psicología de la senectud*. Barcelona: Herder, «Biblioteca de Psicología», núm. 60.
- LEVET, M. (1995). *Vivre après 60 ans*. France: Flammarion, «Dominos».
- LEVET, M. (1993). *L'Âge de la Flamboyance*. París: Jacques Bertoin.
- LINTON, R. *Cultura y personalidad*. Mèxic: Breviarios del Fondo de Cultura Económica.
- NEUGARTEN, B. (1964). *Personality in middle and late life*. Nova York: Atherton Press.
- ROSE, A.; PETERSON, W. [comp.] (1965). *Older people and their social world*. Filadèlfia: F. A. Davis.
- SÁNCHEZ VERA, P. (1993). «Bases y fundamentos para una aproximación sociológica a la vejez», *Papers, Revista de Sociologia*, núm. 40, p. 99-120.